

СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 373.5.091.2:[005.336.2:82]

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ ШЛЯХОМ ВСТАНОВЛЕННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Олег Байтеряков, Наталія Байтерякова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкрито методіку реалізації міжпредметних та культурологічних зв'язків засобами художньої літератури під час вивчення базових дисциплін (на прикладі курсу географії) у сучасній школі. Визначено переваги застосування літературних творів на уроках, обґрунтовано доцільність їх системного використання. Виявлено загальні методичні особливості застосування художньої літератури на уроках географії, зокрема схарактеризовано напрями використання літературних творів на уроках, методичні особливості використання великих за обсягом творів та їх окремих сюжетних ліній, види завдань для активізації пізнавальної діяльності й зацікавленості, напрями розвитку аналітичного та логічного мислення, формування картографічної культури.

Ключові слова:

компетентнісний потенціал; культурологічна компетентність; міжпредметні зв'язки; художня література.

Аннотация:

Байтеряков Олег, Байтерякова Наталья. Реализация компетентностного подхода в современной школе путем установления межпредметных и культурологических связей средствами художественной литературы.

В статье раскрыта методика реализации межпредметных и культурологических связей средствами художественной литературы при изучении базовых дисциплин (на примере курса географии) в современной школе. Определены преимущества использования литературных произведений на уроках, обоснована целесообразность их системного применения. Выявлены общие методические особенности использования художественной литературы на уроках географии, в частности охарактеризованы направления применения литературных произведений на уроках, методические особенности использования больших по объему произведений и их отдельных сюжетных линий, виды заданий для активизации познавательной деятельности и интереса, направления развития аналитического и логического мышления, формирования картографической культуры.

Ключевые слова:

компетентносный потенциал; культурологическая компетентность; межпредметные связи; художественная литература.

Resume:

Baiteriakov Oleg, Baiteriakova Natalia. Realization of the competent approach in contemporary school by the establishment of interdisciplinary and culturological connections by means of fiction.

The article is devoted to the description of a methodology for the implementation of interdisciplinary and cultural links with fiction in contemporary school during the study of basic disciplines on an example of a geography course. The advantages of using literary works in class are determined; the expediency of their systematic use is substantiated; the general methodical features of the fiction usage at geography lessons are revealed. Scilicet: the directions of the literary works usage at the lessons, the methodical features of the use of large volume of works, their separate plot lines, types of tasks for the activation of cognitive activity and interest, development of analytical and logical thinking, the formation of cartographic culture are described. The tasks for the development of analytical thinking on the basis of literary works are aimed at the selection and structuring of geographical information, the explanation of the properties of geographical objects and phenomena, the identification of factors that influence their formation, the compilation of characteristics. For the development of logical thinking the tasks to the artistic works are applied; their content allows to link geographic phenomena and patterns that have already been studied or to discover the new ones. The tasks aimed at the formation of cartographic culture include: tracking the route of on the map according to the plot of the work; the self-made possible routing for the literary heroes; the search of the locations of the described objects and their coordinates on the map.

Key words:

competence potential; culturological competence; interdisciplinary connections; fiction.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку загальноосвітньої школи характеризується переходом до компетентнісного підходу в освіті. Він орієнтований не лише на озброєння учнів відповідним набором знань, умінь і навичок, а й насамперед на формування здатності застосовувати їх у різноманітних ситуаціях реального життя. У такий спосіб компетентнісний підхід протиставляється

традиційному, який спирався на ідею простого засвоєння знань з певних предметів. Тому одним з напрямів реалізації компетентнісного підходу можна вважати більш широке застосування міжпредметних зв'язків, завдяки яким учні можуть позбавитись загрози формування одноманітного «галузевого» способу мислення, за якого здобуті знання стосуються лише конкретних навчальних предметів.

Реалізація міжпредметних зв'язків сприятиме мобільності мислення учнів, формуванню цілісності сприйняття світу, продемонструє практичне значення здобутих знань і набутих умінь. При цьому під поняттям «міжпредметні зв'язки» не слід розуміти лише зв'язки з іншими шкільними навчальними предметами, зміст яких визначено відповідними навчальними програмами. До них належать і надбання світової та національної культури, сучасний інформаційний простір, практична та професійна діяльність людини, соціальні відносини в суспільстві тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реалізації на уроках географії міжпредметних зв'язків загалом і з літературою зокрема розглядалися провідними методистами (М. М. Баранський, А. Є. Бирик, А. В. Даринський, І. С. Матрусов, Л. М. Панчешникова, С. Г. Коберник та ін.) протягом тривалого часу. Сьогодні ці питання порушено в працях вітчизняних і зарубіжних учених (А. Дегтяренко, О. Оскірко, Н. Задорожня, А. Андрушак, З. Бексултанов, В. Штерн, І. Душина, Ю. Іванов та ін.).

Формулювання цілей статті. Попри доволі значну кількість публікацій з проблем використання художньої літератури на уроках географії, багато методичних питань залишаються ще не розв'язаними. Так, зокрема, потребують подальшого дослідження питання систематичного використання літературних творів у шкільному курсі географії, складання систематизованої бази літературних творів для кожного географічного курсу, питання методики застосування різних типів творів на уроках тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою сучасної навчальної програми з будь-якої навчальної дисципліни є вказівка на її компетентнісний потенціал, що складається з десяти головних компетентностей. Однією з них є компетентність, що формулюється як «**Обізнаність та самовираження у сфері культури**». Розглянемо її на прикладі програми з географії, якою передбачено формування в учнів **умінь**: фіксувати унікальні об'єкти, явища та ландшафти Землі, їх естетичне значення; використовувати природні матеріали і засоби для втілення художніх ідей; пояснювати географічне підґрунтя відображення природи у творах мистецтва. Також передбачено виховання такого **ставлення**, як усвідомлення причетності до національної і світової культури через вивчення географії і мистецтва; розуміння гармонійної взаємодії людини і природи. При цьому **як навчальні** ресурси визначено літературні

й музичні твори та твори образотворчого мистецтва [3].

Отже, компетентнісний підхід до сучасної освіти передбачає використання світових і національних мистецьких надбань як засобів навчання, тобто наголошується на культурологічному підході до викладання шкільних дисциплін, що сприятиме підвищенню ефективності навчання, розвитку розумових здібностей і виховання учнів.

Використання літературних творів як засобу реалізації міжпредметних зв'язків на уроках географії має свої методичні особливості. Основні методичні питання щодо використання художньої літератури пов'язані із з'ясуванням її місця в шкільному курсі географії, із виявленням прийомів роботи з різними видами текстів, із визначенням напрямів навчальної роботи з літературними текстами та розробкою різноманітних видів завдань для різних етапів уроку [2].

Важливим моментом використання літературних творів у шкільному курсі географії є систематичність, яка протиставляється їх епізодичному згадуванню на окремих уроках. Саме систематичність дасть змогу досягнути навчальних, розвивальних і виховних цілей формування культурологічної компетентності учнів і реалізувати міжпредметні зв'язки засобами художньої літератури на уроках географії. Однак при цьому слід пам'ятати, що використання художніх творів не є самоціллю, а повинно органічно вплітатись у загальну структуру і зміст уроку.

Для реалізації принципу систематичності використання літератури на уроках географії можна запропонувати декілька напрямів. Кожен з них має свої переваги та недоліки. Наприклад, можна підібрати до багатьох уроків невеликі окремі твори або невеличкі уривки з творів значного обсягу різних авторів і завдяки їм більш емоційно та художньо ілюструвати вивчення нового матеріалу або з їх допомогою виконувати різноманітні завдання. За такого підходу учні зможуть ознайомитись з більшою кількістю авторів, стилістичних прийомів опису географічних об'єктів та явищ, зможуть застосувати різні види навчальної діяльності. Однак при цьому неможливо створити цілісне уявлення про окремих авторів та їхню творчість, отримані відомості будуть доволі фрагментарні й поверхові, до того ж велика кількість прізвищ аж ніяк не сприятиме їх запам'ятовуванню. Тобто виникає небезпека того, що учні будуть сприймати ці твори лише як чергове географічне завдання.

Іншим напрямом систематичного використання літератури на уроках географії

можна вважати ознайомче систематичне згадування окремих авторів і літературних творів, у яких відображено географічні об'єкти та явища, що вивчаються. Такий підхід має значний пізнавальний ефект, дає змогу учням асоціювати надбання світової літератури з географією загалом і певними географічними регіонами зокрема, але цей підхід передає цю важливу інформацію доволі поверхово й не завжди спонукає учнів до самостійного читання літературних творів. Також під час ознайомчих повідомлень вчителя зменшується самостійна розумова діяльність учнів.

Наступним напрямом є систематичне використання під час вивчення великої теми або розділу курсу одного окремого або декількох достатньо великих літературних творів, зміст яких здебільшого відповідає змісту навчальної програми. За такого підходу учні глибше пізнають сюжет певного твору, його стилістичні особливості; у них формуються більш стійкі асоціативні зв'язки, вони можуть з'ясувати ставлення автора до відображуваних об'єктів і явищ. Учні починають краще орієнтуватися в текстах, що пропонуються їм для виконання завдань, поступово умовно здійснюють подорож із героями твору, з їх допомогою послідовно ознайомлюються з новими об'єктами та регіонами. Цей підхід спонукає учнів до самостійного читання літературних творів, сприяє кращому запам'ятовуванню як географічної так і загальнокультурної інформації, сприяє набуттю навичок самостійної роботи й застосуванню географічних знань і вмінь у різних ситуаціях. Однак за такого підходу скорочується загальна кількість авторів і творів, на які спирається вчитель у процесі реалізації міжпредметних зв'язків.

Обрання напрямку систематичного використання літературних творів на уроках географії залежить від концептуальних поглядів учителя, психологічних особливостей, віку та сфери інтересів учнів, особливостей курсу, що вивчається. Ці напрями не є догмою, а лише відображають головні особливості можливої реалізації міжпредметних зв'язків з літературою, тому цілком можливим є їх деяке поєднання.

Літературні твори, які можуть використовуватись на уроках географії, відрізняються за жанрами, змістом і обсягом, що зумовлює необхідність пошуку відповідних методичних прийомів роботи з ними. Так, наприклад, за обсягом можна умовно визначити порівняно невеликі твори, які можуть використовуватись на уроці цілком. До таких творів належать невеликі вірші та прозаїчні твори обсягом до однієї сторінки, наприклад, оповідання, есеї, нотатки. Перед їх

використанням учителеві варто назвати не лише прізвище автора, а й кількома словами схарактеризувати напрям його творчості, внесок у літературну спадщину та значення його творів для вивчення географії. Це сприятиме підвищенню загального рівня ерудиції учнів та їхній зацікавленості в роботі із запропонованим твором [1].

Залежно від мети використання на уроці невеликого літературного твору учитель може прочитати його вголос усьому класу, попросити прочитати голосно одного чи декількох учнів або запропонувати прочитати його учням самостійно. Читаючи твір уголос, учитель може акцентувати увагу на потрібних місцях. При цьому читання має бути чітким, достатньо емоційним, його варто застосовувати для ілюстрування розповіді з основних питань, виконання завдань, націлених на активізацію мислення, на набуття навичок логічного мислення. Читання твору учнями вголос сприятиме залученню їх до роботи. Самостійне читання учнями доцільно застосовувати під час виконання завдань, спрямованих на набуття навичок аналітичного мислення, роботу з картами тощо.

Використання на уроках географії значних за обсягом літературних творів має свої переваги: вони окреслюють ширший спектр відбору прикладів, можуть схарактеризувати значні географічні регіони, дають змогу простежити в них зміни природи, господарства, суспільства, сприяють виявленню географічних закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків. Пропонуючи подібні твори під час вивчення географії, учитель має не лише повідомити учням загальні відомості про автора, а й дуже стисло ознайомити їх з сюжетом твору. Це сприятиме як розширенню загальної ерудиції, так і більш осмисленому сприйняттю твору учнями.

Серед основних способів використання літературних творів значного обсягу на уроках географії можна виділити: використання окремих невеликих уривків з творів, які відповідають темі уроку, використання окремих більш змістовних сюжетних ліній твору й використання географічних аспектів головного сюжету. Кожний з цих способів має певні методичні особливості.

Методика використання на уроках окремих уривків з творів загалом збігається з методикою використання невеликих літературних творів для самостійної роботи. Можна лише додатково повідомити учням місце того чи того уривку у фабулі твору.

Використання великих літературних творів або їх окремих сюжетних ліній не дає змоги використовувати художній текст на уроці цілком.

Тому вчитель може спиратись на вже знайомі учням уривки. Щоб використовувати окремі сюжетні лінії великих творів, які учні здебільшого не знають або знають мало, учителеві необхідно схарактеризувати в загальних рисах сюжет і дуже стисло визначити потрібну сюжетну лінію. Необхідно звернути увагу на те, що розповідь вчителя має бути стислою, але доволі емоційною, цікавою, пізнавальною, орієнтованою саме на географічні аспекти сюжету. Після ознайомлення із сюжетною лінією необхідно чітко сформулювати завдання, необхідні для набуття географічних знань і вмінь. За необхідності вчитель може за допомогою евристичних запитань спрямувати думки учнів у потрібному напрямі.

Важливим методичним аспектом використання літературних творів на уроках географії є визначення напрямку навчальної роботи учнів з ними. За творчого підходу використання творів художньої літератури сприятиме формуванню та розвитку всіх основних здібностей і компетенцій, властивих шкільному курсу географії, що потребує урізноманітнення видів навчальної роботи.

До основних напрямів навчальної роботи з літературними творами на уроках географії належать: активізація розумового процесу, розвиток аналітичного мислення, розвиток логічного мислення, активізація пізнавальної діяльності, формування картографічної культури. Кожний з цих напрямів реалізується за допомогою відповідних завдань до літературних уривків.

Для активізації розумового процесу доцільно застосовувати невеликі уривки або окремі літературні твори, у яких містяться географічні відомості, що вивчались раніше або будуть вивчатись на цьому уроці. До цих уривків учитель готує низку запитань, за допомогою яких спрямовуються думки учнів на пояснення вже відомих їм фактів. Цей вид навчальної роботи доцільно використовувати під час актуалізації опорних знань або закріплення вивченого матеріалу.

Для розвитку аналітичного мислення та набуття учнями відповідних навичок можна використовувати як невеличкі тексти, так і окремі сюжетні лінії значних за обсягом творів, до яких слід підготувати спеціальні запитання або завдання, спрямовані на відбір і структурування географічної інформації, пояснення властивостей географічних об'єктів і явищ, виявлення чинників, що впливають на їх формування,

складання характеристик. Завдання цього виду навчальної роботи можуть використовуватись практично на всіх етапах уроків географії.

Логічне мислення на уроках географії дає змогу виявити географічні закономірності та причинно-наслідкові зв'язки. Для розвитку цього виду мислення на уроках географії вчитель може підготувати запитання та завдання до художніх творів, зміст яких дає змогу пов'язати між собою географічні явища та закономірності, які учні вже вивчали, або ж виявити нові. Такі запитання доцільно побудувати у вигляді евристичної бесіди, що сприятиме демонструванню учням послідовності та логіки встановлення причинно-наслідкових зв'язків у географічному середовищі.

Використання художньої літератури на уроках географії має широкі можливості для активізації пізнавальної діяльності учнів. Завдяки окремим захопливим уривкам з художніх творів, учитель може зацікавити учнів темою, що вивчається, спрямувати їхні думки на пошук пояснень відомостей, які вони почули. Іншим напрямом цього виду навчальної роботи можна вважати завдання, які пропонуються учням для самостійної творчої роботи. Наприклад, підібрати самостійно описи певних географічних об'єктів у художніх творах, які дають змогу виявити їх особливості та знайти їм пояснення.

Використання художньої літератури на уроках географії сприяє урізноманітненню видів навчальної діяльності, розширенню умов відповідних завдань, демонструванню їх практичної спрямованості. Так, зокрема, завдання, спрямовані на формування картографічної культури учнів, вирізняються доволі широким розмаїттям видів роботи з картою. Наприклад, можна запропонувати такі завдання: простежити по карті маршрут літературних героїв за фабулою твору, прокласти для них маршрут самостійно або запропонувати його можливий варіант, знайти на карті місце розташування об'єктів, про які йдеться у творі, визначити їхні координати тощо. Такі завдання, залежно від мети, можна пропонувати учням на різних етапах уроку.

Висновки. Реалізація на уроках міжпредметних зв'язків, зокрема художньої літератури та географії, розширює спектр завдань і видів навчальної діяльності, сприяє підвищенню зацікавленості учнів і розвитку в них як фахових, так і загальних компетентностей, що потребує від учителя творчого підходу до навчального процесу і з'ясування основних методичних аспектів використання художніх творів.

Список використаних джерел

1. Байтерьяков О. З., Бойко Д. О. Періодизація світової літератури для реалізації міжпредметних зв'язків на

References

1. Baiteriakov, O. Z., Boiko, D. O. (2016). World literature timeline for implementation of interdisciplinary

- уроках географії. *Історико-географічний дискурс проблем геосфери*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (16 травня 2016 р.): зб. наук. праць. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 206–210.
2. Байтеряков О. З. Методичні аспекти формування культурологічної компетентності учнів у шкільному курсі географії: монографія. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2018. 235 с.
 3. Навчальна програма з географії для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2017 р. URL: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/07/14/geografiya-6-9-14.07.2017.pdf> (дата звернення: 08. 05. 2019).
- connections at Geography lessons. *Historical and geographical discourse of geosphere issues: materials of International Scientific and Practical Conference (16 May 2016)*. 206–210. [in Ukrainian]
 2. Baiteriakov, O. Z. (2018). *Methodological aspects of forming culturological competence of pupils in the school course of Geography: monograph*. Melitopol: Vydavnytstvo MDPU im. B. Khmelnytskoho. [in Ukrainian]
 3. Geography curriculum for general education institutions (2017). URL: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2017/07/14/geografiya-6-9-14.07.2017.pdf> [in Ukrainian]

Рецензент: д-р пед. наук, професор Сегеда Н.А.

Відомості про авторів:

Байтеряков Олег Зуфарович

o.baiteriakov@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Байтерякова Наталія Юрївна

baiteriakova@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203/2019/23/87/91

*Матеріал надійшов до редакції 16. 05. 2019 р.
Прийнято до друку 25. 06. 2019 р.*

Information about the authors:

Baiteriakov Oleh Zufarovich

o.baiteriakov@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Baiteriakova Natalia Yuriivna

baiteriakova@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203/2019/23/87/91

*Received at the editorial office 16. 05. 2019.
Accepted for publishing 25. 06. 2019.*